

Արգիշտի Սահակյան

Արարատի կայսզորի գին/որսկյան դատասխագոյթյան դատասխագ

ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ¹

Համառոտագիր

Խուլիզանությունը ընդգրկված է գործող քրեական օրենսգրքի հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքում, որոնք ոտնձգում են մեր հասարակությունում մարդկանց միջև գոյություն ունեցող փոխադարձ հարգանքի, պատվի, արժանապատվության, ազատության, անձնական անձեռնմխելիության և այլ արժեքների պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների նկատմամբ:

Հետևաբար, խուլիզանության դեմ պայքարը եղել և մնում է իրավապահ մարմինների առաջնահերթ խնդիրներից մեկը, որի լուծման արդյունավետությունը պայմանավորված է մի շարք գործոններով, այդ թվում՝ քրեական օրենսդրության կատարելագործմամբ և դրա կիրարկման միատեսակ պրակտիկայի ձևավորմամբ:

Նշվածի համատեքստում առանձնակի ուշադրության է արժանի խուլիզանության հանցակազմի տեսական վերլուծությունը, մասնավորապես՝ այն հարցերը, որոնք ծագել և ծագում են տեսության մեջ և գործնականում, և որոնք վերաբերում են խուլիզանության հանցակազմի առանձնահատկություններին, նրա շարժառիթների բովանդակային մեկնաբանությանը, խուլիզանական դրդումների և անձնական անբարյացակամ հարաբերություններից բխող վրեժի շարժառիթների տարանջատմանը, դիտավորության դրսևորման եղանակին, խուլիզանության և այլ հանցագործությունների տարանջատմանն ու գուգորդումներին:

Հոդվածի նպատակն է՝ խուլիզանության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմի վերլուծությունը, տեսական և պրակտիկ հիմնախնդիրների վեր հանումը, որոնք կապված են գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի կիրառման հետ, և դրանց լուծումը, այս հանցագործության կատարողների նկատմամբ պատասխանատվության նախատեսող իրավական հիմքի համարժեքության գնահատումը, և դրա հիման վրա՝ քրեական օրենսդրության

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 31.08.2023թ., գրայնություն է 15.11.2023թ.:

կատարելագործման և դրա կապակցությամբ առաջարկություններ ներկայացնելը:

Սույն աշխատանքում խուլիզանության համար քրեական պատասխանատվության վերաբերյալ գործող քրեական օրենսդրության իրավական վերլուծության արդյունքում բացահայտվել են խուլիզանության հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները և վեր հանվել դրանցում առկա թերությունները: Պարզվել է խուլիզանության հանցակազմը սահմանազատելու չափանիշները նմանատիպ այլ հանցակազմերից: Հիմնավորվել է խուլիզանության հանցակազմում նոր ծանրացնող հանգամանք նախատեսելու անհրաժեշտությունը:

Թեմայի ուսումնասիրության արդյունքները կարող են նպաստել ինչպես իրավակիրառ պրակտիկայում խուլիզանության հանցակազմի որակման հիմնախնդիրների լուծմանը, այնպես էլ խուլիզանության վերաբերյալ քրեական օրենսդրության կատարելագործմանը:

Հիմնաբառեր- խուլիզանություն, հասարակական կարգ, հասարակություն, անհարգալից վերաբերմունք, իրավական նորմեր, բարոյական նորմեր, կոպիտ խախտում:

Ներածություն

Աշխատանքը նվիրված է խուլիզանության համար քրեաիրավական պատասխանատվություն նախատեսող նորմի վերլուծությանը:

Խուլիզանությունը, խուլիզանական դրդապատճառներով կատարվող այլ քրեորեն պատժելի արարքների հետ մեկտեղ, ամենատարածված հանցագործություններից մեկն է: Քրեագետների կարծիքով խուլիզանությունը կարելի է ճանաչել որպես հանցավորության «առաջնային դպրոց», բռնությամբ կատարվող մի շարք հանցագործությունների համար:

Հանցագործությունների այս տեսակի տարածվածությունը հաստատվում է վիճակագրությամբ: 2017-2021 թթ, ՀՀ տարածքում գրանցվել է խուլիզանության 1422 դեպք:

Խուլիզանությունը հանրային մեծ վտանգավորություն ներկայացնող արարք է, որն էական վնաս է պատճառում ինչպես պետության ու հասարակության շահերին, այնպես էլ քաղաքացիների իրավունքներին և օրինական շահերին:

Խուլիզանության հանցակազմի գիտական վերլուծությունը թեպետ եղել է ոչ քիչ թվով գիտնականների ուսումնասիրության առարկան, սակայն դրան առնչվող առանձին հարցեր դեռևս վիճահարույց բնույթ են կրում ինչպես գիտության մեջ, այնպես էլ քրեական իրավունքի գործնական կիրառման ոլորտում: Հարցերը, որոնք ծագել և ծագում են տեսության մեջ և գործնականում, վերաբերում են խուլիզանության հանցակազմի առանձնահատկություններին, նրա շարժառիթների բովանդակային մեկնաբանությանը, խուլիզանական դրդումների և անձնական

անբարյացակամ հարաբերություններից բխող վրեժի շարժառիթների տարանջատմանը, դիտավորության դրսևորման եղանակին, խուլիգանության և այլ հանցագործությունների, մասնավորապես՝ զանգվածային անկարգություններին մասնակցելու, դիակն անարգանքի ենթարկելու և գերեզմանն անարգանքի ենթարկելու հանցակազմերի տարանջատմանն ու զուգորդումներին: Միաժամանակ, հետաքրքրություն են ներկայացնում «Հ քրեական օրենսգրքով («այսուհետ՝ գործող քրեական օրենսգիրք») խուլիգանության համար պատասխանատվություն նախատեսող դրույթի կիրառման հարցերը՝ կապված հանցագործության օբյեկտի, սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ կողմերի, ինչպես նաև ծանրացնող հանգամանքների հետ: Վերոգրյալի հիման վրա կարելի է փաստել, որ խուլիգանության համար քրեական պատասխանատվության հիմնախնդիրները վերլուծության կարիք ունեն:

Հետազոտության նպատակն է խուլիգանության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմի վերաբերյալ վերլուծության կատարումը, տեսական և պրակտիկ հիմնախնդիրների վեր հանումը, որոնք կապված են գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի կիրառման հետ, և դրանց լուծումը, այս հանցագործության կատարողների նկատմամբ պատասխանատվություն նախատեսող իրավական հիմքի համարժեքության գնահատումը, և դրա հիման վրա՝ քրեական օրենսդրության կատարելագործման և դրա կապակցությամբ առաջարկություններ ներկայացնելը:

- Այս նպատակին հետամուտ փորձ են արվել լուծելու հետևյալ խնդիրները՝
- իրականացնել խուլիգանության համար քրեական պատասխանատվության վերաբերյալ գործող քրեական օրենսդրության իրավական վերլուծություն՝ միաժամանակ համեմատություն կատարելով 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքում («այսուհետ՝ քրեական նախկին օրենսգիրք») առկա իրավակարգավորումների հետ,
  - բացահայտել խուլիգանության հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները և վեր հանել դրանցում առկա թերությունները,
  - պարզել խուլիգանության հանցակազմը սահմանազատելու չափանիշները նմանատիպ այլ հանցակազմերից,
  - վերլուծել հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքները:

ԳԼՈՒԽ 1. Խուլիգանության հասկացությունը և տարրերը

§1. Խուլիգանության հասկացությունը

Քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածով խուլիգանությունը սահմանվում էր որպես «դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտել, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով»²: Այս սահմանումը հիմնականում բնութագրում էր խու-

² Տե՛ս ՀՀ Քրեական օրենսգիրք, 2003 թ., 258-րդ հոդված

լիզանության օբյեկտիվ կողմը, բայց նաև պարունակում էր դրա հիմնական օբյեկտի նշում (հասարակական կարգ) և դրանում արտահայտվող դրդումը (հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք):

Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ «հասարակական կարգի կոպիտ խախտում» և «հասարակության նկատմամբ ակնհայտ անհարգալից վերաբերմունք» գնահատողական հատկանիշները դարձնում են խուլիզանության սահմանումը անորոշ և նշում են, որ խուլիզանության հասկացության մեջ գնահատողական հատկանիշների ավելորդությունները գործնականում հանգեցնում են մեղադրյալի արարքի սխալ որակման:

Ուրիշները կարծում են, որ գնահատողական հատկանիշները հնարավորություն են տալիս ավելի լավ հաշվի առնել սոցիալական իրավիճակը, գործի առանձնահատուկ հանգամանքները, որոնք յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում ունեն բազմազան բովանդակություն և դրսևորման տարբեր ձևեր:

Գործող քրեական օրենսգրքով խուլիզանության (297-րդ հոդված) հանցակազմն էական փոփոխության է ենթարկվել: Օրենսդիրը փորձել է, ի տարբերություն քրեական նախկին օրենսգրքի, հանցակազմը այնպես ձևակերպել, որ ապահովվի իրավական որոշակիությունն ու կոնկրետությունը: Խուլիզանության դիսպոզիցիան ձևակերպվել է կոնկրետ արարքները նշելով³: Այսպես՝ խուլիզանությունը բնորոշվում է հետևյալ կերպ.

«1. Խուլիզանությունը՝ հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունք ցուցաբերելը, որը դրսևորվել է անձին ստորացնելով կամ հայհոյանքներով կամ անպարկեշտ արտահայտություններով կամ համակեցության կանոնների ցուցադրաբար անտեսմամբ մարդկանց անդորրը խախտելով կամ նույն եղանակներով հանրային միջոցառումը, արարողությունը խափանելով կամ հասարակական նշանակության օբյեկտի, հիմնարկի կամ կազմակերպության բնականոն աշխատանքը խոչընդոտելով (...):»⁴:

Ինչպես տեսնում ենք, գործող քրեական օրենսգրքում խուլիզանության հասկացությունը ավելի է կոնկրետացվել և ավելի քիչ գնահատում է պահանջում:

Մեր կարծիքով՝ քրեական օրենսդրությունում գնահատողական հատկանիշների առկայությունն անխուսափելի է, բայց դրանց թիվը պետք է նվազագույնի հասցվի, ինչն էլ կատարվել է խուլիզանության հանցակազմի սահմանման մեջ գործող քրեական օրենսգրքում: Եթե մենք ամբողջովին հրաժարվենք գնահատողական հասկացություններից, անհնար կլինի ձևակերպել խուլիզանության և որոշ այլ հանցագործությունների օրենսդրական սահմանումը: Խուլիզանություն-

³ Տե՛ս ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց. /Ա.Գաբուզյան, Ա.Մարգարյան, Տ.Սիմոնյան., 2022. էջ 367: <https://rm.coe.int/new-criminal-code-guideline-arm/1680a72c57>(մուտք 28.08.2023)

⁴ Տե՛ս ՀՀ Քրեական օրենսգրքը, 2022 թ., 297-րդ հոդված

նը կարող է կատարվել բազմապիսի արարքներով և մի շարք օբյեկտների նկատմամբ, ուստի անհնար է խուլիզանության հանցակազմի մեջ նշել խուլիզանական բոլոր արարքները և այն օբյեկտները, որոնց նկատմամբ ոտնձգում են այդ արարքները: Այսինքն հանցակազմում գնահատողական հատկանիշների առկայությունը անհրաժեշտություն է:

Խուլիզանության հանրային վտանգավորությունը հիմնականում այն է, որ այն առավել հաճախ կատարվում է հասարակական վայրերում, և կարող է ուղղված լինել տարբեր օբյեկտների դեմ: Խուլիզանությունը վտանգավոր է նաև այն պատճառով, որ հաճախ այն կատարողները անպատժելիության դեպքում կարող են կատարել այնպիսի ծանր հանցագործություններ, ինչպիսիք են սպանությունը, բռնաբարությունը, կողոպուտը և այլն: Խուլիզանության և այս հանցագործությունների միջև կապը պատահական չէ, քանի որ նրանք բոլորն են ունեն նույն պատճառներն ու պայմանները, որոնք նպաստել են դրանց կատարմանը: Բացի այդ, հաշվի առնելով խուլիզանական դրդումների առանձնահատկությունները, այս հանցագործության վտանգավորությունը նաև համապատասխան գործողությունների որոշակի անկանխատեսելիությունն է, դրանց իրականացման արտաքին պատճառի բացակայությունը կամ ակնհայտ աննշանության, ինչպես նաև մեղավորի անփույթ վերաբերմունքի ինչպես առանձին քաղաքացիների, այնպես էլ ամբողջ հասարակության նկատմամբ:

Մենք կարծում ենք, որ խուլիզանության հանցակազմում առկա «հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունք» հասկացությունները ինքնին չեն հանդիսանում հանրորեն վտանգավոր գործողությունների կամ խուլիզանության հետևանքների նկարագրություն: Այս հատկանիշները պետք է դիտարկվեն որպես խուլիզանական գործողությունների սոցիալական հատկություններ, որոնք նրանց հանրորեն վտանգավոր բնույթ են հաղորդում:

Խուլիզանությունը ընդգրկված է գործող քրեական օրենսգրքի հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքում և նշված օբյեկտների դեմ ուղղված առավել տարածված և վտանգավոր հանցագործություններից է: Անհրաժեշտ է անդրադառնալ խուլիզանության պատճառներին ու պայմաններին:

Խուլիզանության պատճառները դրա կատարումն անմիջականորեն առաջացնող երևույթներն են, իսկ պայմանները այն երևույթներն են, որոնք նպաստում են պատճառների ձևավորմանը և զարգացմանը: Միևնույն ժամանակ, խուլիզանության պայմաններն ինքնին չեն առաջացնում դրա կատարումը, այլ ժամանակի և տարածության մեջ պատճառներին ուղեկցելով՝ ապահովում են դրանց զարգացումը, ինչը հանգեցնում է խուլիզանական գործողությունների անմիջական իրականացմանը:

Բացի պատճառներից և պայմաններից, անհրաժեշտ է նաև ընդգծել խուլի-

զանության առիթները և դրդումները: Առիթները իրավիճակային բնույթի բացասական հանգամանքներ են, որոնք խթան են պատճառի գործողության համար և հրահրում են իրավախախտման կատարումը:

Դրդումները հանկարծակի չեն առաջանում, այլ ձևավորվում են անհատի հոգեբանության մեջ հասարակության մեջ գոյություն ունեցող արտաքին հանգամանքների ազդեցության տակ: Կան մի շարք գործոններ, որոնք խթանում են խուլիզանություն կատարելու խթանի ձևավորմանը: Դրանցից են միջավայրի բացասական ազդեցությունը, կրթության ցածր մակարդակը, զբաղվածության և մշտական եկամտի բացակայությունը: Խուլիզանների զգալի մասը չունի եկամտի մշտական աղբյուր, կրթության բավարար մակարդակ, ուստի նրանց հնարավորությունները չեն բավարարում իրենց հոգևոր և նյութական պահանջմունքները: Իրենց սոցիալական հատկությունների տեսանկյունից՝ նրանք, ինչպես կարծում են, չեն կարող հույս ունենալ հասարակության մեջ օրինական ինքնահաստատման համար, ուստի ընտրում են հակաօրինական եղանակները:

Շատ դեպքերում խուլիզանություն կատարելու պատճառը (թեկուզ ակնհայտորեն աննշան), տուժողի անօրինական պահվածքն է լինում, որը նվազեցնում է մեղավոր անձի ինքնատիրապետումը, նրան տանում է մոռցիոնալ լարված վիճակի, որում որոշում է կայացվում հանցագործություն կատարելու մասին:

§2. Խուլիզանության օբյեկտը և օբյեկտիվ կողմը

Խուլիզանության էությունը հասկանալու համար կարևոր նշանակություն ունի այս արարքի օբյեկտի ճիշտ սահմանումը: Հանցագործության օբյեկտի պարզումը նախապայման է քրեական օրենսդրության ճիշտ կիրառման և անձի կողմից կատարված հանրորեն վտանգավոր գործողությունների ճիշտ որակման համար:

Նախկին քրեական օրենսգրքում առկա խուլիզանության հանցակազմի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ խուլիզանության հիմնական, անմիջական օբյեկտն այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնք կազմում են հասարակական կարգի բովանդակությունը, իսկ պարտադիր լրացուցիչ օբյեկտն անձի անձեռնմխելիության, պատվի և արժանապատվության, առողջության, քաղաքացիների և կազմակերպությունների գույքային շահերի պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են: Վճռաբեկ դատարանը նշում է, որ հասարակական կարգն ընկալվում է երկու իմաստով՝ լայն և նեղ: Լայն իմաստով՝ հասարակական կարգը հասարակության մեջ առկա սոցիալական կապերի և հարաբերությունների համակցությունն է, որը ձևավորվում է սոցիալական, իրավական և բարոյական նորմերի գործողության արդյունքում, և յուրաքանչյուր հանցագործություն, զանցանք կամ այլ իրավախախտում այս կամ այն չափով հանգեցնում է դրա խախտման:

Խուլիզանության հիմնական հանցակազմի անմիջական օբյեկտն այն հա-

սարակական հարաբերություններն են, որոնք կազմում են հասարակական կարգի բովանդակությունը նեղ իմաստով: Նեղ իմաստով՝ հասարակական կարգն ընկալվում է որպես հասարակական նշանակության վայրերում այնպիսի իրադրության առկայություն, որի պայմաններում ապահովված է քաղաքացիների արժանավայել վարքագիծը, կազմակերպությունների, հիմնարկների և հասարակական նշանակության այլ օբյեկտների բնականոն աշխատանքը, ինչպես նաև այդ վայրերում գտնվող անձի (անձանց) ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը: Խուլիգանության հիմնական հանցակազմն ունի մեկ, իսկ որակյալ հանցակազմը՝ երկու օբյեկտ: Մասնավորապես՝ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելը, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով, ենթակա է որակման՝ որպես հասարակ խուլիգանություն, մինչդեռ նույն արարքը, որը զուգորդվում է անձի առողջությամբ, գույքային իրավունքներին և այլին վնաս պատճառելով, ենթակա է որակման խուլիգանության որակյալ հանցակազմով⁵:

Այս որոշումը մասամբ շարունակում է արդիական մնալ գործող քրեական օրենսգրքում առկա խուլիգանության հանցակազմի վերաբերյալ: Հասարակական կարգը շարունակում է մնալ խուլիգանության անմիջական օբյեկտ, պարզապես «հասարակական կարգ» հասկացությունը հանվել է խուլիգանության հանցակազմի սահմանումից: Օրենսդիրը փորձել է Վճռաբեկ դատարանի՝ «նեղ իմաստով հասարակական կարգ» հասկացության մեկնաբանությունը ներմուծել գործող քրեական օրենսգրքի խուլիգանության հանցակազմի մեջ՝ ավելացնելով այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են՝ մարդկանց անդորրը խախտել, հանրային միջոցառումը, արարողությունը խափանել կամ հասարակական նշանակության օբյեկտի, հիմնարկի կամ կազմակերպության բնականոն աշխատանքին խոչընդոտել: Որպես խուլիգանության անմիջական օբյեկտ է հանդել գալիս նաև բարոյականության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների ամբողջությունը, սրա մասին է խոսում այն հանգամանքը, որ խուլիգանության հանցակազմում որպես արարքի կատարման եղանակ են նշված հայհոյանքները կամ անպարկեշտ արտահայտությունները: Անձի անձեռնմխելիության, պատվի և արժանապատվության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները շարունակում են մնալ որպես խուլիգանության պարտադիր լրացուցիչ օբյեկտ, իսկ արդեն անձի առողջության, քաղաքացիների և կազմակերպությունների գույքային շահերի պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները՝ ոչ, քանի որ խուլիգանության հանցակազմից դուրս են մնացել այնպիսի ծանրացնող հանգամանքներ, ինչպիսիք են անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելը, ուրիշի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը և առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը:

⁵ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշումը ԱՎԴ/0014/01/11 գործի վերաբերյալ, 15-րդ կետ: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76838> (մուտք 20.08.2023):

Խուլիգանությունը առաջին հերթին ուղղված է հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ, իսկ դրա ընթացքում այլ հասարակական հարաբերությունների խախտումը ծառայում է միայն որպես հանցագործության հիմնական օբյեկտի՝ հասարակական կարգի խախտման միջոց:

Չնայած նրան, որ խուլիգանության հիմնական անմիջական օբյեկտները հասարակական կարգն ու բարոյականությունն են՝ խուլիգանության կատարմամբ մի շարք դեպքերում անմիջականորեն խախտվում է հասարակության անվտանգությունը, օրինակ՝ երբ խուլիգանությունը կատարվում է գեների կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ:

Մեղավոր անձը, կատարելով խուլիգանություն, մարտահրավեր է նետում ոչ միայն որոշակի անձի, այլև հասարակությանն ամբողջությամբ, ինչի մասին վկայում է շատ դեպքերում այս ոտնձգության տուժողին պատահականորեն ընտրելը: Խուլիգանության ընթացքում անձնական անվտանգության խախտումը միաժամանակ կարող է ոտնձգություն անել հասարակական անվտանգության նկատմամբ և գործել որպես հասարակական կարգի խախտման միջոց:

Քրեական իրավունքում անվտանգությունը հասկացվում է որպես «անհատի, հասարակության և պետության կենսական շահերի պաշտպանությունը ներքին և արտաքին սպառնալիքներից»: Կենսական շահերը «կարիքների ամբողջություն են, որոնց բավարարումը հուսալիորեն ապահովում է անհատի, հասարակության և պետության գոյությունը և առաջադեմ զարգացման հնարավորությունը»: Իսկ «անվտանգության օբյեկտներն են՝ անձը և իր իրավունքներն ու ազատությունները, հասարակությունը և իր նյութական և հոգևոր արժեքները, պետությունը և իր սահմանադրական կարգը, ինքնիշխանությունն ու տարածքային ամբողջականությունը»: Ըստ այդմ՝ հասարակական անվտանգությունը, անձնական անվտանգության և պետության անվտանգության հետ մեկտեղ, անվտանգության բաղկացուցիչ մասն է:

Հասարակական անվտանգությունը հասարակական հարաբերությունների արտաքին և ներքին սպառնալիքներից պաշտպանվածությունն է՝ այն կարիքների ամբողջության բավարարմամբ, որոնք հուսալիորեն ապահովում են հասարակության գոյությունը և դրա առաջադեմ զարգացումը: Անվտանգությունը ձեռք է բերվում այն նյութական և հոգևոր արժեքների պաշտպանության միջոցով, առանց որոնց ներկայիս հասարակությունը չի կարող գոյություն ունենալ և զարգանալ:

«Հասարակական անվտանգություն» և «հասարակական կարգ» հասկացությունները բովանդակությամբ տարբերվում են և չեն կարող ներառվել իրար մեջ կամ փոխարինել իրար:

Վ.Ի. Չարուբինը նշում է, որ «հասարակական կարգ» և «հասարակական անվտանգություն» տերմինները պետք է դիտարկվեն որպես անկախ հասկացու-

թյուններ, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի հատուկ բովանդակություն⁶: Սրա մասին խոսում է նաև այն փաստը, որ և՛ նախկին, և, գործող քրեական օրենսգրքերում այս երկու հասկացությունները ներառված են տարբեր գլուխներում:

Որոշ գիտնականներ ինչպես հասարակական կարգը, այնպես էլ հասարակական անվտանգությունը համարում են խուլիգանության օբյեկտ՝ առանց նշելու, թե այդ օբյեկտներից որն է առաջինը, որը՝ երկրորդը⁷: Գտնում ենք, որ հասարակական անվտանգությունը խուլիգանության լրացուցիչ օբյեկտն է:

Մենք կարծում ենք, որ հասարակական անվտանգության և հասարակական կարգի միջև որոշիչ տարբերությունն այն է, որ անվտանգության խախտման դեպքում վերոհիշյալ հարաբերությունների առկայությունը վտանգվում է, իսկ երբ հասարակական կարգն է խախտվում, այդ հարաբերությունները միայն ապակայունանում են: Իհարկե, այդ օբյեկտները սերտորեն փոխկապակցված են և կախված են միմյանցից, ինչի մասին խոսում է շատ դեպքերում խուլիգանության զուգորդումը հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների հետ: Օրինակ՝ խուլիգանության նախապատրաստության նպատակով զենքի ապօրինի ձեռքբերումը ոտնձգում է ոչ միայն հասարակական անվտանգության նկատմամբ, այլև հասարակական կարգի:

Քրեական նախկին օրենսգրքում որպես խուլիգանության ծանրացնող հանգամանքներ էին նախատեսված բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը, ուրիշի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը և անձի առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը: Եթե հասարակական կարգի խախտումը ուղեկցվում էր անձի կամ գույքի նկատմամբ ոտնձգությամբ, ապա արարքի որակումը որոշվում էր հիմնական անմիջական օբյեկտով:

Եթե հանրորեն վտանգավոր արարքի կատարման ժամանակ այդպիսի հիմնական օբյեկտը հասարակական կարգն էր, իսկ մյուս օբյեկտները պակաս նշանակալից էին, ապա ողջ արարքը դիտարկվում էր որպես խուլիգանություն: Եթե կոնկրետ դեպքում անձի նկատմամբ ոտնձգությունն ավելի կարևոր էր, քան հասարակական կարգի խախտումը, օրինակ՝ սպանության, կամ հավասար էր դրան, օրինակ՝ խուլիգանական դրդումներով տուժողի առողջությանը ծանր վնաս հասցնելը, հիմնականը ճանաչվում էին այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք ապահովում էին անձի կյանքը կամ առողջությունը: Հետևաբար, արարքը որակվում էր համակցությամբ՝ որպես անձի դեմ ուղղված հանցագործություն և խուլիգանություն:

Գործող քրեական օրենսգրքով վերը նշված ծանրացնող հանգամանքները առկա չեն, և եթե անձը կատարում է բռնություն գործադրելով կամ դա գոր-

⁶ Ст'у Зарубин В.И., Уголовная ответственность за хулиганство: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001. էջ 41.
⁷ Ст'у Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2004. էջ 528.

ծաղրելու սպառնալիքով, ինչպես նաև ուրիշի գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով, ապա արարքը որակվում է համակցությամբ՝ խուլիզանություն և կոնկրետ արարքի կատարում:

Նախկին իրավակարգավորումների համաձայն՝ սեփականության հարաբերությունները, անկախ դրա ձևերից, կարող էին հանդես գալ որպես խուլիզանության լրացուցիչ օբյեկտ: Խուլիզանությունը, որը կատարվում էր գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով, ոտնձգություն էր ոչ միայն գույքային հարաբերությունների նկատմամբ, այլև նյութական աշխարհի իրերը, որոնք նաև դառնում էին հանցագործության առարկա: Գործող քրեական օրենսգրքում գույքը ոչնչացնելը և վնասելը նախատեսված չէ որպես ծարացող հանգամանք, ուստի սեփականության հարաբերությունները չեն կարող հանդես գալ որպես խուլիզանության լրացուցիչ օբյեկտ:

Այսպիսով, խուլիզանության հիմնական, անմիջական օբյեկտն այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնք կազմում են հասարակական կարգի և բարոյականության բովանդակությունը, իսկ պարտադիր լրացուցիչ օբյեկտն անձի անձեռնմխելիության, պատվի և արժանապատվության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմը որոշակի պայմաններում, տեղում և ժամանակահատվածում ընթացող և քրեաիրավական պաշտպանության համապատասխան օբյեկտներին վնաս պատճառող հանրորեն վտանգավոր ոտնձգության արտաքին դրսևորումն է:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմից պետք է տարբերել կոնկրետ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը: Վերջինս ներառում է օրենսդրությամբ սահմանված խիստ որոշակի այնպիսի հատկանիշներ, որոնք նկարագրում են տվյալ հանցագործության օբյեկտիվ կողմը: Հետևաբար հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը քրեական օրենքով սահմանված որոշակի հանցագործության այնպիսի հատկանիշների համակցությունն է, որոնք բնութագրում են կոնկրետ հանցավոր ոտնձգության կատարման արտաքին գործընթացը:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմն են կազմում այն հատկանիշները, որոնք արտաքինից բնութագրում են հանցագործությունը: Դրանց թվին են դասվում հանրորեն վտանգավոր արարքը, հանրորեն վտանգավոր հետևանքները, հանրորեն վտանգավոր արարքի և հետևանքների միջև պատճառական կապը, հանցագործության տեղը, ժամանակը, իրադրությունը, գործիքներն ու միջոցները, ինչպես նաև եղանակը:

Քրեական նախկին օրենսգրքում խուլիզանության հանցակազմը՝ իր օբյեկտիվ կողմի ձևավորմամբ, ձևական-նյութական էր: Մի դեպքում այս հանցագործությունը համարվում էր ավարտված արարքի կատարման պահից (հասարակ խուլիզանություն), մյուս դեպքում՝ հետևանքները վրա հասնելու պահից (գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով գույքողված խուլիզանություն): Գործող քրեական

օրենսգրքով խուլիզանության հանցակազմը իր օբյեկտիվ կողմից ձևավորմամբ լիովին ձևական է:

Քրեական նախկին օրենսգրքում խուլիզանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի առանցքը վերը նշված երկու գնահատողական հատկանիշների (հասարակական կարգի կոպիտ խախտում և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք) համադրությունն էր: Վճռաբեկ դատարանը այդ հատկանիշների վերաբերյալ արտահայտել է մի շարք իրավական դիրքորոշումներ:

Ըստ Վճռաբեկ դատարանի՝ կոպիտ խախտումը՝ որպես խուլիզանության հանցակազմի հատկանիշ, բնութագրական է հասարակական կարգի կազմալուծման կամ խախտման գործընթացի արդյունքներին (հետևանքին): Այն արտահայտվում է նրանում, որ անձի կատարած գործողությունների հետևանքով հասարակության անդամների մեջ առաջանում է զայրույթ, վրդովմունք, կամ նրանց անհարմարություն կամ լուրջ անհանգստություն է պատճառվում, կամ առաջանում է վախի զգացում իրենց կյանքի, առողջության, գույքի պահպանության կապակցությամբ: Բացի այդ, կոպիտ խախտումն արտահայտվում է նաև աշխատանքային և այլ գործունեության կամ հասարակական նշանակության արարողության կազմալուծմամբ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ խախտումը որպես կոպիտ գնահատելիս անհրաժեշտ է ելնել հասարակական կարգի վրա այդ խախտման ունեցած ազդեցությունից: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով կարող է խախտվել ցանկացած արարքի կատարման պարագայում, մինչդեռ խուլիզանության առկայության մասին է վկայում այնպիսի արարքի կատարումը, որը միտված է հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելուն և որպես այդպիսին՝ հանդիսացել է խուլիզանություն կատարող անձի դիտավորության մեջ ընդգրկված նպատակի իրականացման միջոց⁸:

Հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքը պետք է ընկալվի վարքագծի համընդհանուր կանոնների նկատմամբ արհամարհական վերաբերմունքը, իրեն այլ քաղաքացիներին հակադրելը կամ նրանց նկատմամբ սեփական երևակայական գերազանցության ցուցադրական արտահայտությունը: «Հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքը կարող է դրսևորվել ներկաների կարծիքը անտեսելով, իր գործողությունների անթույլատրելիության վերաբերյալ նկատողությունները արհամարհելով կամ նման նկատողություններից հետո ազդեհիվության մեծացմամբ»⁹:

Ըստ Վճռաբեկ դատարանի՝ անձի գործողություններում հասարակության

⁸ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշումը ԱՎԳ/0014/01/11 գործի վերաբերյալ, 18-19-րդ կետեր: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76838> (մուտք 20.08.2023):

⁹ Տե՛ս Уголовное право. Особенная часть. Т.2 / Под ред. Л.Д. Гаухмана, СВ. Максимова. М., 1999. էջ 36.

նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորումն արտահայտվում է մարդկային համակեցության կանոնների նկատմամբ ակնհայտ արհամարհանք դրսևորելու, հասարակական վայրերում վարքագծի կանոնները ցուցադրական կերպով անտեսելու, շրջապատի մարդկանց և կոլեկտիվին հակադրվելու ձևով: Հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորող անձը դիտավորյալ կերպով խախտում է հասարակության նկատմամբ հարգանքի դրսևորման տարրերը¹⁰:

Գործող քրեական օրենսգրքում խուլիգանության դիսպոզիցիայի ձևակերպումը շատ նման է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ «հասարակական կարգի կոպիտ խախտում» և «հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք» հասկացությունների մեկնաբանությանը: Պարզապես օրենսդիրը, փորձելով ապահովել իրավական որոշակիությունը, թվարկել է այն արարքները, որոնք խուլիգանության օբյեկտիվ կողմն են հանդիսանում: Փաստորեն խոսքը այնպիսի արարքների մասին է, որոնք անհանգստություն կամ զայրույթ են առաջացնում հասարակության անդամների մոտ:

Անձին ստորացնել ասելով՝ կարելի է հասկանալ անձին ծաղրուծանակի ենթարկելը, վիրավորելը, անպարկեշտ արարքներ կատարել հարկադրելը և այլն: Խուլիգանություն համարվող մնացած արարքներն արդեն մեկնաբանված են վճռաբեկ դատարանի կողմից և հանրահայտ են իրավակիրառողին: Համակեցության կանոնների ցուցադրաբար անտեսմամբ մարդկանց անդորրը խախտելը կարող է դրսևորվել հասարակության ներկայությամբ սեռական հարաբերություն ունենալով, տարբեր բարձր ձայներով, օդ կրակելով և այլն¹¹:

Քրեական նախկին օրենսգրքի 137.1 հոդվածի 1-ին մասով պատասխանատվություն էր նախատեսվում անձին ծանր վիրավորանք հասցնելու համար, որը դրսևորվում էր նրան հայեցողով կամ նրա արժանապատվությունն այլ ծայրահեղ անպարկեշտ եղանակով վիրավորելով: Իսկ որպես ծանրացնող հանգամանք էր նախատեսված նշված արարքը տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաներն օգտագործելով կամ հրապարակային այլ եղանակով: Վերը նշված հոդվածը ապարքեականացվել է, սակայն ինչպես տեսնում ենք՝ այն իր արտահայտությունն է գտել խուլիգանության հանցակազմում:

Մի շարք գիտնականներ նշում են հասարակական վայրը որպես խուլիգանության օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ:

Կարծում ենք՝ հանցագործության վայրը չի որոշում որևէ արարքի որակումը որպես խուլիգանություն և ավելին, չի հանդիսանում քննարկվող հանցագործու-

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշումը ԱՎԴ/0014/01/11 գործի վերաբերյալ, 20-21-րդ կետեր: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76838>(մուտք 20.08.2023):

¹¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց. /Ա.Գաբուզյան, Ա.Մարգարյան, Տ.Սիմոնյան., 2022. էջ 367: <https://rm.coe.int/new-criminal-code-guideline-arm/1680a72c57>(մուտք 28.08.2023):

թյան պարտադիր հատկանիշ: Այս մասին խոսում է նաև այն, որ խուլիզանության դիսպոզիցիայում խուլիզանության կատարման վայրը նշված չէ որպես հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ: Որոշիչ է ոչ թե վայրը, այլ մարդիկ, հասարակությունը, որին իր վարքագծով մարտահրավեր է նետում հանցագործը:

Այն կարծիքը, որ խուլիզանությունը կարող է կատարվել ցանկացած վայրում, որտեղ պետք է պահպանվի հասարակական կարգը, նույնպես սխալ է: Մեր կարծիքով՝ ավելի ճիշտ է ասել, որ հասարակական կարգը պետք է պահպանվի ցանկացած վայրում, հետևաբար դրա խախտումը կարող է իրականացվել ցանկացած վայրում:

Վճռաբեկ դատարանը քրեական նախկին օրենսգրքում ամկա խուլիզանության հանցակազմի վերաբերյալ նշում է, որ արարքը չի կարող որակվել որպես խուլիզանություն, եթե տվյալ արարքի արդյունքում հասարակությանը լուրջ սահանգստություն չի պատճառվում: Կարծում ենք, որ այդ որոշումը արդիական է նաև գործող քրեական օրենսգրքում ամկա խուլիզանության հանցակազմի մասով:

Արարքը խուլիզանություն որակելու համար անհրաժեշտ է մանրակրկիտ ուսումնասիրել ոչ միայն մեղավոր անձի գործողությունները, այլև տուժողի վարքագիծը ոտնձգությունից առաջ: Եթե հաստատվում է, որ հակամարտության նախաձեռնողը տուժողն է եղել, կամ հանցագործություն կատարած անձի գործողությունները հիմնականում եղել են տուժողի հետ թշնամական հարաբերությունների պատճառով, ապա արարքը չի կարող որակվել որպես խուլիզանություն: Մինևույն ժամանակ, արարքը խուլիզանություն որակելու համար բավարար չէ այն փաստը, որ այդ անձը հանդիսանում է հանցագործության նախաձեռնողը կամ ակտիվ կողմը: Անհրաժեշտ է պարզել մեղավորի գործողությունների դրդումները:

Քրեական իրավունքի գրականության մեջ, ինչպես նաև իրավապահ մարմինների պրակտիկայում հաճախակի է դրվում այն հարցը, թե արդյո՞ք պարտադիր է այլ անձանց ներկայությունը տվյալ հանցագործությունը կատարելիս:

Նախկին իրավակարգավորումների համաձայն՝ հրապարակայնությունը, խուլիզանության պարտադիր հատկանիշ չէր համարվում: Խուլիզանությունը հնարավոր էր կատարել այլ մարդկանց բացակայության պայմաններում, օրինակ՝ գիշերվա ժամերին ամայի փողոցում խուլիզանական շարժառիթով հասարակական գույքի ոչնչացումը: Սակայն նման դեպքերում անհրաժեշտ էր, որ կատարված փաստը վաղ թե ուշ հայտնի դառնար հասարակությանը: Գործող քրեական օրենսգրքում ամկա խուլիզանության հանցակազմի դիսպոզիցիայից երևում է, որ հասարակության ներկայությունը պարտադիր է արարքը խուլիզանություն որակելու համար, քանի որ նշված են այնպիսի արարքներ, ինչպիսիք են՝ մարդկանց անդորրը, միջոցառումները կամ արարողությունները խափանելը կամ հիմնարկների կամ կազմակերպությունների բնականոն աշխատանքը խոչընդոտել:

Մակայն հասարակության ներկայությունը կարող է անմիջական չլինել այն դեպքում, երբ արարքը կատարվում է տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաներն օգտագործելով:

Նկատենք, որ արարքում խուլիզանության հանցակազմի առկայությունը կամ բացակայությունը որոշվում է ոչ միայն արարքի կատարման եղանակով, անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև իրավիճակը՝ որում կատարվել է արարքը:

Հանցագործության կատարման իրավիճակ (պայմաններ) ասելով՝ պետք է հասկանալ այն հանգամանքները, որոնցում կամ որոնց առկայությամբ կատարվել է հանցագործությունը: Մակայն այս հատկանիշը խուլիզանության օբյեկտիվ կողմի ֆակտուտատիվ հատկանիշ է: Այնուամենայնիվ, արարքին ճիշտ իրավական գնահատական տալու համար դրա կարևորությունը չի կարելի թերագնահատել, քանի որ առաջին հերթին արարքի պայմանները հաշվի առնելը դրա կատարման եղանակի և հետևանքների հետ մեկտեղ հնարավորություն են տալիս որոշել արարքի շարժառիթը, և համապատասխանաբար, սահմանազատել հարակից հանցագործություններից, և երկրորդ՝ իրավիճակը, որում կատարվել է արարքը, հիմնականում ցույց է տալիս հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունքի առկայությունը (բացակայությունը):

Խուլիզանական դրդումների առկայության մասին խոսում են այնպիսի պայմաններ, որոնք վկայում են, որ մեղավորի գործողությունները օբյեկտիվորեն ազդում են ոչ միայն անհատի, այլև ամբողջ հասարակության շահերի վրա: Այդպիսի պայման կարող է լինել այլ անձանց համար արարքի ակնհայտությունը, արարքի կատարման ժամանակ այլ անձանց ներկայությունը, որոնք հանցագործի արարքը ընկալում են որպես իրենց անվտանգությանը սպառնացող, անդորրը խանգարող և այլն:

§3. Խուլիզանության սուբյեկտը և սուբյեկտիվ կողմը

Խուլիզանության սուբյեկտի մասին ամբողջական պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել հանցավորի անձ հասկացությունը:

Հանցավորի անձը կրիմինոլոգիայի մեջ սովորաբար սահմանվում է որպես սոցիալական էական հատկությունների, հատկանիշերի, կապերի և հարաբերությունների ամբողջություն, որոնք բնութագրում են քրեաիրավական արգելքը խախտողին: Հանցավորի անձի կառուցվածքում առանձնանում են մի քանի ենթահամակարգեր, բաղադրիչներ, հատկանիշներ (սոցիալ-ժողովրդագրական, սոցիալ-դերային, իրավական և բարոյահոգեբանական): Հանցավորի անձը անցնում է կյանքի տարբեր փուլեր, որի ընթացքում նրա մոտ կարող են ձևավորվել և դրսևորվել քրեածին և քրեական հատկանիշներ, իսկ ոմանց մոտ՝ հակակրիմինալ, դրական միտումներ:

Խուլիզանի անհատականության ձևավորման առանձնահատկությունները

բացահայտելու տեսանկյունից ուշադրության է արժանի «քրեածին անձ» հասկացությունը, որը «հանցավոր անձ» հասկացության բացատրությունն է և արտացոլում է հանցագործություն կատարելու և կրկնելու նախատրամադրված սուբյեկտի հատկությունները: Հանցավորությունը մարդու մեջ ձևավորված սուբյեկտիվ հատկությունների համադրություն է, որը կրիտիկական զանգվածին հասնելու պահին առաջացնում է նոր էֆեկտ՝ անօրինական կերպով գործելու կարողություն: Անհատի հանցավորությունը ձևավորվում է նախքան հանցագործություն կատարելը, կազմվում է դրա կատարման պահին, գոյություն ունի (կարող է գոյություն ունենալ) նաև քրեական պատասխանատվության իրականացումից հետո՝ հանդիսանալով հանցագործության կրկնության նախապայման:

Այսպիսով, եթե «հանցավորի անձ» հասկացությունը ենթադրում է անձի կողմից արդեն իսկ կատարված հանցագործության առկայություն և «իր ամբողջական տեսքով գոյություն ունի հանցագործության կատարման պահին», ապա «քրեածին անձ» տերմինը ներառում է անձի հատկությունները իրենց զարգացման մեջ ինչպես հանցագործության կատարումից առաջ, այնպես էլ դրա կատարման ընթացքում և դրանից հետո, այսինքն՝ դա դիմամիկ հասկացություն է:

Հանցագործի անձի սոցիալ-ժողովրդագրական նկարագրությունը հիմնված է առաջին հերթին այնպիսի հատկությունների վրա, ինչպիսիք են սեռը և տարիքը: Խուլիզանություն կատարողների ճնշող մեծամասնությունը տղամարդիկ են: Մա հավաստվում է վիճակագրությամբ. 2017-2021 թթ. խուլիզանությունների միայն 2,5%-ն է կատարվել կանանց կողմից: Այս իրավիճակը բացատրվում է տղամարդկանց և կանանց սոցիալական դերերով, սեռերի հոգեֆիզիկական առանձնահատկություններով, ինչպես նաև այն փաստով, որ այդպիսի հանցագործությունները հաճախ կատարվում են ակոհոլային հարբեցողության պայմաններում: Իսկ հարբեցողությունը հիմնականում բնորոշ է տղամարդկանց:

Խուլիզանություն կատարած անձանց տարիքային կատեգորիայի հարաբերակցությունը ցույց է տալիս, որ հիմնական մասը կազմում են 18-40 տարեկան անձինք: Խուլիզանություն կատարած անձանց կրթական մակարդակը, որպես կանոն, բարձր մակարդակի վրա չէ:

Ամփոփելով՝ մենք կքննարկենք խուլիզանի անձի հոգեբանական առանձնահատկությունները: Քրեագետների դիտարկումների համաձայն՝ հանցագործություններ կատարած մի շարք անձանց բնութագրական է անգիտակցական ցանկությունը «դուրս գալ իրենց «Ես»-ի սահմաններից, բարձրանալ, ըստ իրենց, ավելի բարձր մակարդակի: Նրանք կարիք ունեն «դուրս գալ» առօրյա ընդհանուր կյանքից, զգալ իրենց ուժեղ, աչքի ընկնել, կատարել ոչ սովորական արարք, որը նրանց վեր է դասում մյուսներից: Հաճախ այդպիսի վարքագիծը թելադրված է ներքին անգիտակցական դրդումներով: Այս առումով, նրանք վատ են յուրացնում հասարակության պահանջները, ավելի հեշտ են խախտում հասարակական ար-

գեղքները և ավելի հեշտ ընդունում արարքների հանցավոր եղանակները: Այս պնդումները լիովին վերաբերվում են խուլիգանի անձին:

Խուլիգանի անձը հոգեբանական առանձնահատկություններով էապես տարբերվում է ինչպես օրինապաշտ քաղաքացիներից, այնպես էլ այլ հանցագործություններ կատարած անձանցից: Դա արտահայտվում է ընդգծված եասփրությամբ, հասարակության մեջ ընդունված վարքագծի կանոնների մեծամասնության մերժմամբ, համամարդկային արժեքների անտեսմամբ և ուրիշներից «վեր բարձրանալու» ցանկությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտող այլ գործողությունների կատարման մեջ:

Խուլիգանությունը և խուլիգանական դրդումներով կատարվող այլ հանցագործությունները պետք է դիտարկվեն որպես ագրեսիայի դրսևորման յուրօրինակ տեսակ, իսկ այդ գործողությունների կատարման ընթացքում բռնության գործադրման կամ դրա սպառնալիքի դեպքում՝ նաև դաժանության դրսևորում: Չնայած այն հանգամանքին, որ ագրեսիան և դաժանությունը որոշ չափով բնորոշ են գրեթե ցանկացած անձի՝ խուլիգանների և այլ բռնի հանցագործների դեպքում այդ հատկությունները ձեռք են բերում գերաճած հատկանիշներ:

Ագրեսիվությունն ու դաժանությունը դառնում են անձի կայուն հատկանիշներ ոչ թե ակնթարթորեն, այլ աստիճանաբար՝ նրա սոցիալականացման ընթացքում:

Սոցիալականացման գործընթացում կան մի քանի հանգամանքներ, որոնք պայմանավորում են համապատասխան մոտիվացիոն ոլորտի ձևավորումը և որպես հետևանք, դիտարկվող հանցագործության կատարումը: Դրանք են՝ ոչ բարեկեցիկ ընտանիքը, ընտանիքի անբավարար նյութական ապահովվածությունը, կրթական հաստատությունների կրթական և ուսուցողական գործառնության բացակայությունը կամ թուլությունը, ոչ ֆորմալ միջավայրի բացասական ազդեցությունը:

Այսպիսով, խուլիգանությունը բնութագրվում է այս արարքի տարածվածությամբ, որը կատարվում է հիմնականում հասարակական վայրերում շատ դեպքերում ակոհոլային հարբեցողության վիճակում գտնվող անձանց կողմից:

Հանցագործության հաջորդ տարրը դա սուբյեկտիվ կողմն է: Այն մեղավոր անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է իր կողմից կատարված և քրեական օրենսդրությամբ որպես հանցագործություն նախատեսված հանրորեն վտանգավոր արարքի նկատմամբ:

Սուբյեկտիվ կողմը բնութագրում է մեղավոր անձի հոգեբանության մեջ տեղի ունեցող գործընթացները և ենթակա չէ մարդկային զգայարանների կողմից ուղղակի ընկալմանը, բայց այն կարող է հաստատվել հանցագործի վարքագիծը վերլուծելու և գնահատելու միջոցով:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի բովանդակությունը բացահայտվում է այնպիսի հատկանիշների օգնությամբ, ինչ-

պիսիք են մեղքը, շարժառիթը, նպատակը և հույզերը: Միևնույն ժամանակ, մեղքը հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշն է, իսկ շարժառիթն ու նպատակը գործում են որպես դրա ֆակուլտատիվ հատկանիշներ և որպես կանոն՝ ձեռք են բերում պարտադիր կարգավիճակ, եթե դրանք քրեական օրենսգրքի կոնկրետ հոդվածում նշված են որպես այդպիսին:

Գործող քրեական օրենսգրքում էական փոփոխությունների է ենթարկվել մեղքի ինստիտուտը: Մեղքի բնորոշման մեջ նշվում է արարքի հակաիրավակա-նությունը գիտակցելու մասին: Այսպես՝ «Քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժի սպառնալիքով արգելված արարքը համարվում է մեղավորությամբ կատարված, եթե այն կատարողը գիտակցել է իր արարքի հակաիրավականությունը կամ թեև չի գիտակցել, բայց կարող էր գիտակցել դա»:

Քրեաիրավական իմաստով դրդումը սովորաբար սահմանվում է որպես շարժառիթ, որով առաջնորդվել է հանցագործություն կատարած անձը: Դրդումը պայմանավորված է անձի ներքին պահանջմունքներով և ցանկություններով, որոնք անձի մոտ առաջացնում են հանցագործության կատարման վճռականու-թյուն, և որոնցով նա առաջնորդվում է այն կատարելիս:

Հանցագործության նպատակը, ինչպես շարժառիթը, համարվում է ֆակուլ-տատիվ հատկանիշ: Այն սերտորեն կապված է շարժառիթի հետ, բայց բնութագ-րում է կամային գործընթացի բոլորովին այլ կողմ՝ որոշելով գործունեության ուղղությունը: Այլ կերպ ասած՝ հանցագործության նպատակը այն ցանկալի ար-դյունքն է, որին անձը ձգտում է հասնել հանցագործություն կատարելու միջոցով:

Ելնելով նշված տեսական դրույթներից՝ վերլուծենք խուլիգանության սուբյեկ-տիվ կողմը: Գիտնականների մեծ մասը հիմնավոր կերպով պաշտպանում է այն կարծիքը, որ խուլիգանությանը բնորոշ է բացառապես ուղղակի դիտավորությու-նը: Միևնույն ժամանակ, որոշ գիտնականներ այն կարծիքին են, ըստ որի՝ այս հանցագործությունը կարող է կատարվել ոչ միայն ուղղակի, այլև անուղղակի դի-տավորությամբ:

Գործող քրեական օրենսգրքում ուղղակի դիտավորությունը սկզբում սահ-մանվում է դիտավորության ընդհանուր հատկանիշը ներկայացնելով, այն է՝ անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազ-մի հատկանիշ են: Այնուհետև ներկայացվում է արարքի նկատմամբ անձի վերա-բերմունքը. արարքը կատարելը նրա նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոցը: Ձևական հանցակազմներում հանրորեն վտանգավոր հետևանքները հան-ցակազմի հատկանիշ չեն, ուստի հանցանք կատարողի գիտակցական և կամային վերաբերմունքը դրսևորվում է ոչ թե հետևանքների, այլ կատարվող արարքի նկատմամբ: Անուղղակի դիտավորության դեպքում անձը գիտակցում է իր արար-քի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են, ու թեև այդ արարքը կատարելը և տվյալ հանցանքն իրականացնելը նրա նպատա-կը չէ, այնուամենայնիվ կատարում է դա: Սակայն խուլիգանության դեպքում այդ

արարքը կատարելը անձի նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոցը: Անձը խուլիզանությունը կատարում է, քանի որ նպատակ ունի ընդգծել սեփական անձի առավելությունները, ցույց տալ իր արհամհարանքը հասարակության մեջ ընդունված կանոնների նկատմամբ: Ուստի կասկածի տակ չի կարող դրվել այն կարծիքը, որ խուլիզանությունը կարող է կատարվել մեղքի միայն մեկ ձևով՝ ուղղակի դիտավորությամբ:

Մեղքի ձևը որոշվում է գիտակցական և կամային վերաբերմունքի բնույթով: Գիտակցական հատկանիշը արտահայտվում է մեղավորի կողմից իր արարքի այն փաստական հանգամանքների տեղեկացվածության մեջ, որոնք խուլիզանության հանցակազմի հատկանիշ են: Նա կատարում է գործողություններ, որոնցով հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունք է ցուցաբերում: Որոշիչ գործոնն այն է, որ մեղավորը գիտակցի իր արարքի հակաիրավականությունը, ընդ որում՝ շատ կարևոր է նաև, որ նա հնարավորություն ունենա դա գիտակցելու:

Խուլիզանության սուբյեկտիվ կողմը դիտարկելիս մեծ նշանակություն ունի արարքի շարժառիթի սահմանումը: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ շարժառիթը որպես կոնկրետ հանցագործությունների սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ համարելու երկու պայման կա. 1) շարժառիթի ուղղակիորեն առկայությունը քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի հոդվածի դիսպոզիցիայում, 2) շարժառիթի առկայությունը բխում է հատուկ մասի իրավական բնույթից և որոշվում է այս նորմը քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի այլ նորմերի հետ համեմատելով:

Քրեական նախկին օրենսգրքի 258–րդ հոդվածում խուլիզանական դրդումի սահմանումը տրված չէր, միայն նշված էր դրա արտաքին դրսևորումը՝ հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի տեսքով: Մեր կարծիքով՝ նշված հանգամանքը օրենսդիրի էական բացթողում էր, որն ուղղակիորեն ազդում էր արարքի որակման ճշգրտության և, որպես արդյունք, միատեսակ իրավակիրառության վրա: Սակայն այս բացը լրացվեց Վճռաբեկ դատարանի կողմից խուլիզանական դրդումի սահմանմամբ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ խուլիզանությունը կարող է կատարվել խուլիզանական դրդումներով, որը դրսևորվում է հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելու, հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու ձգտմամբ: Խուլիզանական դրդումների հիմքում ընկած են նաև անձի անզուսպ եսամոլությունը, սեփական անձի առավելությունն ընդգծելու միջոցով ներքին բավականություն ստանալու, զվարճանալու ձգտումը:

Խուլիզանություն կատարող անձն ինքնահաստատվում է, ձգտում հակահասարակական վարքագծով ապացուցել իր անկախությունը հասարակության մեջ

ընդունված վարքագծի կանոններից, իր անձը հակադրելով հասարակությանը՝ ցույց տալ իր գերակայությունը և այլն:

Արարքը խուլիզանություն կամ այլ հանցագործություն որակելու հարցի լուծումը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում կախված է արարքի շարժառիթից, ինչպես նաև հանցավորի հետապնդած նպատակից:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ խուլիզանական դրդումներն անհրաժեշտ է սահմանազատել արարքը կատարելու պահին անձի մոտ առկա հուզական վիճակից, որն անձի մոտ առաջացնում է լարվածություն, էմոցիոնալ բռնկվածություն և այլն: Մասնավորապես, եթե արարքը սկսվել է կենցաղային հողի վրա առաջացած վեճի կամ տուժողի հակաօրինական կամ հակաբարոյական վարքագծի հետևանքով, ապա անհրաժեշտ է պարզել՝ անձի արարքը (հայեցողություններ տալը կամ այլ վարքագիծը) ստեղծված իրավիճակին համարժեք հուզական դրսևորում է, թե՞ ուղղված է դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելուն, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն դեպքում, երբ հանցավորի վարքագիծն ուղղված է կոնկրետ անձի, պայմանավորված է նրա հակաօրինական կամ հակաբարոյական վարքագծով և հանդիսանում է հանցավորի հուզական վիճակի արտահայտություն, խուլիզանության հանցակազմը բացակայում է:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ արարքը խուլիզանություն կարող է որակվել այն դեպքում, երբ անձի մոտ առկա են խուլիզանական դրդումներ: Վերոգրյալի հետ մեկտեղ՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ արարքը խուլիզանություն կարող է որակվել նաև այն դեպքերում, երբ անձի մոտ առկա են հանցանքի կատարման այլ դրդումներ, սակայն հանցանքի կատարման ընթացքում ձևավորվում են խուլիզանական դրդումներ¹²:

Ճիշտ է, Վճռաբեկ դատարանի նշված որոշումը վերաբերում է խուլիզանության նախկին հանցակազմին, սակայն գտնում ենք, որ այն արդիական և կիրառելի է նաև հիմա: Արարքը չի կարող որակվել որպես խուլիզանություն՝ առանց անձի գործողություններում խուլիզանական դրդումները հաստատելու:

Որոշ դեպքերում խուլիզանությունը կարող է կատարվել կենցաղային հողի վրա առաջացած վեճի արդյունքում: Այս դեպքում նախ անհրաժեշտ է պարզել, թե ո՞վ է հանդիսացել վեճը նախաձեռնողը: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ արարքը չի կարող որակվել որպես խուլիզանություն, եթե վիճաբանությունն առաջանում է տուժողի ոչ իրավաչափ վարքագծի հետևանքով և, հետևաբար, հանցանք կատարած անձի մոտ բացակայում են

¹² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշումը ԱՎԳ/0014/01/11 գործի վերաբերյալ, 24-27-րդ կետեր: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76838> (մուտք՝ 20.08.2023):

խուլիգանական դրդումները: Նման պարագայում արարքը կարող է խուլիգանություն որակվել միայն այն դեպքում, երբ խուլիգանական դրդումներն առաջանան հետագայում և արարքը վերաճի խուլիգանության¹³:

Միևնույն ժամանակ, հանցագործությունը որակելիս անընդունելի է դրա կատարման խուլիգանական դրդապատճառների վերաբերյալ եզրակացություն անել միայն այն հիմքով, որ որևէ այլ դրդապատճառ բացակայում է, կամ դրդապատճառ չկա ընդհանրապես:

Խուլիգանական դրդումների առկայության մասին կարող են վկայել հետևյալ օբյեկտիվ գործոնները.

- ա) արարքը հասարակական վայրում կատարելը,
- բ) արարքի կատարումը, չնայած ոչ հասարակական վայրում (իր սովորական իմաստով), բայց այլ անձանց համար ակնհայտության պայմաններում (օրինակ՝ անտառում՝ զբոսաշրջության ճամբարում),
- գ) տուժողի կողմից սադրանքի բացակայությունը, հանցագործությունը կատարելը արտաքին պատճառի բացակայության կամ ակնհայտ աննշանության պայմաններում:

Խուլիգանական դրդումի մասին կարող է խոսել կամ մատնանշված գործոնների համադրությունը, կամ դրանցից մեկը: Այս շարժառիթի առկայության վերաբերյալ վերջնական եզրակացությունը կարող է արվել միայն արարքի՝ իրավական նշանակության ունեցող բոլոր հատկանիշներն ուսումնասիրելուց հետո:

Շարժառիթը որոշում է արարքի նպատակը: Դրանք միասին ծառայում են որպես մեղավորության ձևավորման հիմք և ցույց են տալիս դիտավորության ուղղությունը: Ըստ այդմ՝ խուլիգանությունը և խուլիգանական դրդումներով այլ հանցագործությունները բնութագրվում են նրանով, որ դրանց իրականացման գլխավոր նպատակը, առաջին հերթին, հասարակական կարգը խաթարելն է:

Ինչ վերաբերում է խուլիգանության նպատակին, ապա պետք է նշել, որ քրեական իրավունքի տեսության մեջ տեսակետ կա, որ խուլիգանության նպատակը պետք է որոշվի միայն քրեաիրավական իմաստով՝ այսինքն այն պետք է հասկանալ որպես հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունք ցուցաբերելու անձի ցանկություն: Այս դիրքորոշումը չի կարող ճիշտ համարվել, քանի որ անհրաժեշտ է տարբերակել ուղղակի դիտավորության անբաժանելի մաս համարվող նպատակը հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի անկախ հատկանիշ համարվող նպատակից: Առաջին դեպքում նպատակը օբյեկտիվ կողմի արտացոլումն է և ունի նյութական օբյեկտիվ մարմնավորում վերջինիս հատկանիշների մեջ, որոնք նշված են քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի կոնկրետ հոդվածում: Նպատակը՝ որպես հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի

¹³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշումը ԱՎԳ/0014/01/11 գործի վերաբերյալ, 28-րդ կետ: [https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76838\(մուտք՝ 20.08.2023\):](https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76838(մուտք՝ 20.08.2023):)

անկախ հատկանիշ, չունի այդպիսի մարմնավորում: Այն բնութագրում է հանցագործի հոգեբանական վերաբերմունքը հանցագործության հանցակազմից դուրս գտնվող հետևանքների նկատմամբ, այսինքն՝ նրանց, որոնք նշված չեն քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածում որպես տվյալ հանցագործության հանցակազմի հատկանիշ:

Ըստ այդմ նպատակը՝ որպես հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի ինքնուրույն հատկանիշ, միշտ կապվում է հետևանքների հետ, որոնք ընկած են կոնկրետ հանցակազմի շրջանակներից դուրս, բայց ոչ գործողությունների հետ, իսկ խուլիգանության ընթացքում հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունքը արարքի սոցիալական բնութագրերն են, որոնք նախատեսված են գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածում:

Հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունք արտահայտելու ցանկությունը խուլիգանություն կատարելիս դիտավորության կամային հատկանիշի բաղադրիչն է, ոչ թե սուբյեկտիվ կողմի ինքնուրույն հատկանիշ համարվող նպատակը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ նպատակը խուլիգանության ֆակուլտատիվ հատկանիշն է՝ անհրաժեշտ է պարզել դրա առկայությունն ու բովանդակությունը այն ոտնձգությունը որակելու յուրաքանչյուր դեպքում, որն արտաքնապես նման է քննարկվող արարքին կամ խուլիգանական դրդումներով կատարված այլ հանցագործությանը: Դա անհրաժեշտ է արարքի շարժառիթը ճիշտ որոշելու, և այն հարակից հանցագործություններից սահմանազատելու համար:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ նշենք, որ խուլիգանությունը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ արարքում խուլիգանական դրդումների պարտադիր արտացոլմամբ, որոնք որոշում են գործողության ուղղությունը:

ԳԼՈՒԽ 2. Խուլիգանության հարաբերակցությունը այլ հանցագործությունների հետ և սահմանազատումը այլ արարքներից

§1. Խուլիգանության սահմանազատումը հարակից հանցագործություններից

Ավելի վաղ մենք արդեն քննարկել ենք հարակից հանցագործություններից խուլիգանության սահմանազատման որոշ առանձնահատկություններ: Այս պարագրաֆում այդ առանձնահատկությունները ավելի մանրամասն կվերլուծենք:

Քրեական նախկին օրենսգրքով խուլիգանության հանցակազմը հարաբերակցվում էր մարդու կյանքի և առողջության, սեփականության, հասարակական կարգի, պետական իշխանության դեմ ուղղված այնպիսի հանցագործությունների հետ ինչպիսիք էին. 1) խուլիգանական դրդումներով կատարված սպանություն-

նը, խուլիգանական դրդումներով առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը, 2) ծեծը (համապատասխանում է գործող քրեական օրենսգրքի 195-րդ հոդվածին), 3) սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույքը ոչնչացնելու սպառնալիքը (համապատասխանում է գործող քրեական օրենսգրքի 194-րդ հոդվածին), 4) գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելը կամ վնասելը, 5) վանդալիզմը (սպաքրեականացվել է), 6) իշխանության ներկայացուցչի նկատմամբ բռնություն գործադրելը (համապատասխանում է գործող քրեական օրենսգրքի 452-րդ հոդվածին):

Գործող քրեական օրենսգրքում սահմանազատման այդ խնդիրը չի առաջանում, և եթե անձը խուլիգանությունից բացի կատարում է վերը նշված հանցագործություններից որևէ մեկը, սպա նրա արարքը որակվում է համակցությամբ՝ խուլիգանություն և կոնկրետ հանցագործություն: Օրինակ՝ եթե անձը խուլիգանական դրդումներով առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելուց բացի կատարում է նաև խուլիգանության օրգանական մաս կազմող այլ գործողություններ, սպա արարքը պետք է որակվի հանցագործությունների համակցությամբ՝ գործող քրեական օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 12-րդ կետով և 297-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Իսկ եթե խուլիգանությունը արտահայտվում է միայն առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելով, սպա արարքը պետք է որակվի միայն գործող քրեական օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 2-րդ մասին 12-րդ կետով:

Քրեական օրենսդրության, ինչպես նաև քննչական և դատական պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել գործող քրեական օրենսգրքում առկա հասարակական կարգի և անվտանգության դեմ ուղղված հետևյալ հանցագործությունները, որոնցից անհրաժեշտ է տարբերակել խուլիգանությունը. 1) զանգվածային անկարգություններին մասնակցելը (գործող քրեական օրենսգրքի 327-րդ հոդված), 2) դիակն անարգանքի ենթարկելը (գործող քրեական օրենսգրքի 305-րդ հոդված), 3) գերեզմանն անարգանքի ենթարկելը (գործող քրեական օրենսգրքի 306-րդ հոդված): Ի դեպ՝ տարբերակման այս խնդիրը կար նաև քրեական նախկին օրենսգրքում:

Չանգվածային անկարգությանը մասնակցելը տարբերվում է խուլիգանությունից, առաջին հերթին, ոտնձգության հիմնական օբյեկտով (հասարակական անվտանգության), օբյեկտիվ կողմի բարդությամբ: Որպեսզի անձի արարքը որակվի նշված հոդվածով, անհրաժեշտ է, որպես կանոն, մեկից ավելի անկարգություն կատարող՝ այն զանգվածային համարելու համար: Չանգվածային անկարգություններ են համարվում հասարակական անվտանգությանն սպառնացող զանգվածային անկարգություններին մասնակցելը, եթե մասնակցի արարքը զուգորդվել է բռնություն գործադրելով կամ անձի կյանքը կամ առողջությունը վտանգող այլ արարքի կատարմամբ, հրկիզումով, գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, հրագեն, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք գործադրելով կամ այդ գործողություն-

ները կազմակերպելով կամ ղեկավարելով: Օբյեկտիվ կողմի բարդությունն այն է, որ արարքը միաժամանակ զուգորդվում է այնպիսի գործողությունների հետ, ինչպիսիք են բռնություն գործադրելը կամ անձի կյանքը կամ առողջությունը վտանգող այլ արարքի կատարումը, հրկիզումը, գույք ոչնչացնելը կամ վնասելը, հրազեն, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք գործադրելը: Այս հանցագործության օբյեկտիվ կողմը ոչ միայն վերը նշված գործողություններն են, այլ նաև դրանց կազմակերպումը կամ ղեկավարումը: Չանգվածային անկարգության մասին, որպես կանոն, կարող են վկայել բռնության, հրկիզումների, գույք ոչնչացնելու և այլ գործողությունների կատարումն առավել ընդգրկուն տարածքներում, գործողությունների առավել տևականությունը, կատարողների և պատճառված վնասների մեծաքանակությունը:

Մեր կարծիքով՝ զանգվածային անկարգություններ իրականացնելու գործընթացում կարող են իրականացվել խուլիգանության օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողությունների մեծ մասը: Նման գործողություններն այս պարագայում անկարգությունների օրգանական մասն են կազմում և չեն պահանջում լրացուցիչ որակավորում: Սակայն, եթե զանգվածային անկարգությունները կատարվել են խուլիգանական շարժառիթներով, ապա արարքը պետք է նաև լրացուցիչ որակել որպես խուլիգանություն:

Դիակն անարգանքի ենթարկելը սահմանվում է որպես դիակը պղծելը, ապօրինի արտաշիրիմելը, նրա հագուստը կամ նրա վրա գտնվող այլ իրը վերցնելը կամ մահացածի հիշատակն այլ կերպ անարգելը: Գերեզմանն անարգանքի ենթարկելը սահմանվում է որպես մահացածին թաղելու վայրը կամ գերեզմանի վրա եղած շինությունը կամ առարկան ոչնչացնելը, վնասելը կամ պղծելը: Այս հանցագործությունների առարկաններն են հանդիսանում դիակը, թաղման վայրը, գերեզմանի վրա եղած շինությունն ու առարկան, իսկ խուլիգանության դեպքում որպես առարկա հանդես է գալիս հասարակական կարգը: Խուլիգանական դրդումները հանդես են գալիս որպես հիշյալ հանցագործությունների ֆակուլտատիվ հատկանիշ, բայց խուլիգանության սուբյեկտիվ կողմի անբաժանելի մասն են: Հենց այդ հատկանիշն է առավելապես հնարավորություն տալիս սահմանազատել այս երկու հանցագործությունները: Բացի դրանից խուլիգանության օբյեկտիվ կողմը՝ հասարակական կարգը խախտող գործողությունները, ավելի լայն է, իսկ դիակը կամ գերեզմանը անարգանքի ենթարկելու օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողությունները հասարակական կարգը խախտող գործողությունների միայն մի մասն են կազմում:

Խուլիգանությունը այլ հանցագործություններից սահմանազատելու գլխավոր տարրերն են. հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունքը և խուլիգանական դրդումները:

Այսպիսով, մենք քննարկեցինք իրավապահ մարմինների պրակտիկ գործու-

ներության ընթացքում ամենաշատ հանդիպող դեպքերը, որոնք պահանջում են խուլիզանության սահմանազատում այլ հանցագործություններից: Դա պետք է իրականացվի՝ կախված հանցագործների դիտավորության բովանդակությունից և ուղղությունից, դրդապատճառներից, նպատակներից, արարքի կատարման եղանակից և այլ հանգամանքներից:

§ 2. Խուլիզանության ծանրացնող հանգամանքները

Գործող քրեական օրենսգրքում նախատեսվել են խուլիզանության հետևյալ ծանրացնող հանգամանքները՝ արարքը, որը կատարվել է՝

- 1) մի խումբ անձանց կողմից, ,
- 2) անօգնական վիճակում գտնվողի նկատմամբ կամ
- 3) տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաներն օգտագործելով,
- 4) զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով:

Գործող քրեական օրենսգրքում չեն նախատեսվել խուլիզանության այնպիսի ծանրացնող հանգամանքներ, ինչպիսիք էին բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով, ինչպես նաև ուրիշի գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով խուլիզանությունը, կազմակերպված խմբի կողմից խուլիզանությունը, իշխանության ներկայացուցչին կամ հասարակական կարգի պահպանության պարտականություն իրականացնող կամ հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին դիմադրություն ցույց տալով, անձի առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելով, բացառիկ ցինիզմով զուգորդված խուլիզանությունը, զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ խուլիզանությունը:

Եթե իշխանության ներկայացուցչին կամ հասարակական կարգի պահպանության պարտականություն իրականացնող կամ հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին դիմադրություն է ցույց տրվել, սպա արարքը պետք է որակել որպես խուլիզանություն և վարչական իրավախախտում: Եթե իշխանության ներկայացուցչի նկատմամբ ինտենսիվ դիմադրություն, բռնություն է գործադրվել, սպա արարքը պետք է որակել նաև 452-րդ հոդվածի 3-րդ մասով պաշտոնատար անձի օրինական ծառայողական կամ քաղաքական գործունեությանը միջամտելու նպատակով պաշտոնատար անձի կամ նրա մերձավոր ազգականի, կամ մերձավորի, կամ նշված անձանց դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվողի նկատմամբ բռնություն գործադրելը: Այդ դեպքում առողջությանը վնասի պատճառումը չի որակվում՝ բացառությամբ առողջությանը պատճառված ծանր վնասի: Եթե զենք է օգտագործվել, սպա արարքը կորակվի համակցությամբ, եթե զենքն անօրինական է եղել:

Խուլիզանությունը, որը կատարվել է մի խումբ անձանց կողմից, արարքը որակյալ դարձնող հատկանիշ է և նախատեսված է գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով: Օրենքի սահմանումից հետևում է, որ արարքի որակման համար կապ չունի խմբի կողմից խուլիզանությունը կատարվել է նախնակա՞ն, թե՞ առանց նախնական համաձայնության: Երկու դեպքում էլ գործ ունենք համակատարման՝ խմբի անդամների կողմից խուլիզանության կատարման հետ:

Ինչպես նշեցինք, արարքը կազմակերպված խմբի կողմից կատարելը որպես ծանրացնող հանգամանք հանվել է խուլիզանության հանցակազմից: Սակայն, եթե խուլիզանությունը կատարվի հանցավոր կազմակերպության կողմից, ապա արարքը կրկին կորակվի գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով:

Նախկինում օրենսդիրը մի խումբ անձանց կողմից կատարված խուլիզանության համար պատասխանատվությունը կապում էր քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքի հետ: Այսինքն՝ արարքը որակվում էր խմբի կողմից կատարված միայն այն դեպքում, երբ առկա էր քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված բռնությունը կամ դրա սպառնալիքը, կամ գույքի ոչնչացումը կամ վնասումը: Ուստի խմբի կողմից քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված խուլիզանության կատարման դեպքում հանցավորի արարքը չէր կարող որակվել քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ որպես մի խումբ անձանց կողմից կատարված: Խմբի առկայության նման դեպքում, փաստորեն, հանցակիցներից յուրաքանչյուրի արարքը ենթակա էր որակման քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով, չնայած այն իր բնույթով, բնականաբար, ավելի վտանգավոր արարք էր, քան քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված նույն հանցագործությունը մեկ անձի կողմից կատարելը:

Գործող քրեական օրենսգրքում այս խնդիրը առկա չէ, քանի որ 297-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված ծանրացնող հանգամանքը վերաբերում է 297-րդ հոդվածի 1-ին մասին, իսկ բռնության, դրա սպառնալիքի, գույքի ոչնչացման կամ վնասման հետ կապված ծանրացնող հանգամանքը հանվել է խուլիզանության հանցակազմից: Վերջինի մասին արդեն բազմիցս նշել ենք:

Խմբի կողմից խուլիզանության կատարման դեպքում խմբի յուրաքանչյուր անդամի գործողությունն ենթակա է որակման գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով:

Գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով որպես ծանրացնող հանգամանք է նախատեսվում արարքն անօգնական վիճակում գտնվող անձի նկատմամբ կատարելը: Գործող քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ անօգնական վիճակում գտնվող է համար-

վում այն անձը, որն իր ֆիզիկական կամ հոգեկան վիճակով պայմանավորված՝ ի վիճակի չէ դիմադրություն ցույց տալ կամ ղեկավարել իր արարքը կամ գիտակցել իր նկատմամբ կատարվող արարքի բնույթը, ինչպես նաև 12 տարին չլրացած անձը: Արարքն անօգնական վիճակում գտնվող անձի նկատմամբ կատարելը, որպես ծանրացնող հանգամանք, նախկինում ևս առկա էր քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի մի շարք հոդվածներում, սակայն այդ հասկացության բացատրությունը քրեական նախկին օրենսգրքով տրված չէր:

Խուլիզանության հաջորդ ծանրացնող հանգամանքը արարքի կատարումն է տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաներն օգտագործելով: Նշված ծանրացնող հանգամանքը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է հղում կատարել բլանկետային նորմերին, որոնք են՝ «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտի պետական աջակցության մասին» և «Էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին» ՀՀ օրենքները:

Տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաներ հասկացությունը ներառում է բոլոր այն միջոցները, որոնք ծառայում են տեղեկատվության ստեղծման, պահպանման, մշակման և զանգվածային լսարանին փոխանցման համար: Նշված տեխնոլոգիաների զարգացումը հասել է մի մակարդակի, երբ կյանքի ոլորտների մեծ մասն անհնար է դարձել առանց դրանց օգտագործման: Այս զարգացումը ոչ միայն նոր հնարավորություններ է բացում հասարակության և պետության համար, այլև հանցագործներին զինում է հանցագործությունների կատարման նոր մեթոդներով, ինչպես նաև լրացուցիչ հանցավոր սպառնալիքներ է ստեղծում հասարակական կյանքի բազմաթիվ ոլորտների համար: Ինչպես գիտենք, խուլիզանության դեպքում անձը ցանկանում է, ցույց տալ իր արհամարական վերաբերմունքը հասարակության, նրանում ընդունված վարքագծի կանոնների և նորմերի նկատմամբ: Իսկ վերը նշված տեխնոլոգիաները ավելի լայն հնարավորություններ են տալիս՝ անձին իր հանցավոր դիտավորությունը իրականացնելու: Այս տեխնոլոգիաների օգտագործման միջոցով խուլիզանություն կատարելու դեպքում հասարակության մեծ թվով անդամների է անհանգստություն պատճառվում, որի արդյունքում մեծանում է արարքի հանրային վտանգավորությունը: Ուստի արդարացված է խուլիզանության հանցակազմում այս ծանրացնող հանգամանքի նախատեսումը:

297-րդ հոդվածի 3-րդ մասում որպես առավել ծանրացնող հանգամանք է նախատեսված հոդվածի 1-ին համ 2-րդ մասով նախատեսված արարքի կատարումը զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ, կամ դրա գործադրման սպառնալիքով: Սա խուլիզանության ամենավտանգավոր տեսակն է: Սակայն գտնում ենք, որ խուլիզանության արդյունքում խայթարվող հասարակական հարաբերությունների բնույթը, ինչպես նաև տուժողին հասցվող վնասի աստիճանը էապես պայմանավորված չպետք է լինի այն հանգամանքով,

թե հանցագործության գործիքը՝ որպես զենք օգտագործվող առարկան, նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված է, թե՛ ոչ, և այն հանցավորի կողմից բերվել է, թե՛ վերցվել է դեպքի վայրից:

Իրավակիրառ պրակտիկայում բազմաթիվ են դեպքերը, երբ անձը, կատարելով խուլիգանություն, հանցագործության վայրից վերցնում է շիշ, քար և այլ առարկաներ ու դիտավորությամբ վնաս պատճառում տուժողին, ինչն էապես մեծացնում է անձի արարքի հանրային վտանգավորությունը: Որպես կանոն՝ դրանք իրենց վտանգավորության աստիճանով չեն զիջում նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկային կամ միջոցին:

Ուստի, իրավական որոշակիությունն ապահովելու և իրավակիրառ գործունեության ընթացքում բարդություններից խուսափելու նպատակով, անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական փոփոխություն և գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված արարքի ծանրացնող հանգամանքից հանել առարկայի կամ միջոցի նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված լինելու բաղադրիչը:

Քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասում որպես առավել ծանրացնող հանգամանք էր նախատեսված նույն հոդվածի երկրորդ համ երրորդ մասով նախատեսված արարքի կատարումը զենք կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ: Ինչպես տեսնում ենք, նախկինում արարքը որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ խուլիգանության հանցակազմով որակելու համար անհրաժեշտ չէր, որ այդ առարկաները հատուկ հարմարեցված լինեին. դրանք կարող էին վերցված լինել նաև դեպքի վայրից¹⁴: Սակայն անհրաժեշտ էր, որ անձը կատարեր 258-րդ հոդվածի 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված արարքները: Ստացվում է, եթե խուլիգանության ընթացքում գործադրվեր զենք, սակայն չլինեին 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված արարքները (բռնություն կամ դրա սպառնալիք, գույքը ոչնչացնել կամ վնասել և այլն), ապա արարքը պետք է որակվեր 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ որպես հասարակ խուլիգանություն:

Այս հանգամանքով էլ պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանը նշում էր, որ զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ խուլիգանության ծանրացնող հանգամանքը հանցավորին կարող է մեղսագրվել, եթե նշված առարկաների օգտագործումը գույքողվել է՝ ա) բռնություն գործադրելով, կամ բ) բռնություն գործադրելու սպառնալիքով, կամ գ) անձանց կյանքի կամ առողջության համար իրական վտանգ ստեղծելով: Գործադրում ասելով՝ պետք է հասկանալ կամ նշված առարկաների փաստացի գործադրումը, կամ գործադրման փորձը, կամ դրա սպառնալիքը¹⁵:

¹⁴ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2007 թվականի հուլիսի 13-ի որոշումը ՎԲ-125/07 գործի վերաբերյալ: <https://www.arlis.am/documentView.aspx?docID=38639> (մուտք 20.08.2023):

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2017 թվականի ապրիլի 12-ի որոշումը ՏԳ/0085/01/14 գործի վերաբերյալ: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=116735> (մուտք 20.08.2023):

Սա սխալ իրավակարգավորում էր, քանի որ այդ դեպքում զենքի գործադրումը փաստացի հաշվի չէր առնվում, իսկ զենքով խուլիզանությունը իրականացնելը ավելի մեծ վտանգավորություն ունի, քան հասարակ խուլիզանությունը: Ինչպես տեսնում ենք գործող քրեական օրենսգրքով արարքը 297-րդ հոդվածի 3-րդ մասով որակելու համար չի պահանջվում բռնություն գործադրելու կամ բռնություն գործադրելու սպառնալիքի, կամ անձանց կյանքի կամ առողջության համար իրական վտանգ ստեղծելու առկայությունը: Անհրաժեշտ է միայն խուլիզանությունը կատարել զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով: Օրինակ՝ այդպիսի իրավիճակ կարող է լինել խուլիզանության ընթացքում զենքով օդ կրակելը:

Ինչպես տեսանք, նշված առարկաների գործադրման սպառնալիքը առկա էր նաև Վճռաբեկ դատարանի վերը նշված որոշման մեջ, որն այժմ իր արտահայտությունն է գտել խուլիզանության հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքում:

Մի խումբ անձանց կողմից կատարված խուլիզանությունը 297-րդ հոդվածի 3-րդ մասով որակելու համար բավարար է նրանցից թեկուզ մեկի մոտ զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի առկայությունը և դրա գործադրումը կամ գործադրման սպառնալիքը: Բայց մյուս հանցակիցները դրա մասին պետք է իմանան: Սակայն եթե մյուս հանցակիցները զենքի կամ առարկայի կամ միջոցի գործադրման մասին չգիտեն, կամ դեմ են արտահայտվել և փորձել են կանխել, ապա այն գործադրող հանցակցի արարքը պետք է որակվի որպես սահմանազանցում:

Խուլիզանությունը մի շարք դեպքերում կատարվում է ակոհոլի, թմրամիջոցների, հոգեմետ կամ թունավոր, կամ դրանց համարժեք նյութերի ազդեցության տակ: Հարբած (ոչ սթափ) վիճակը մեծացնում է ազդեցիվ, հակասոցիալական գործողությունների ռիսկը, և համապատասխանաբար, ավելացնում է խուլիզանության հետ կապված իրավախախտումների թիվը: Արարքը հարբած վիճակում կատարելը մեծացնում է վերջինիս հանրային վտանգավորությունը և ավելի մեծ անհանգստություն է պատճառում հասարակությանը: Եթե անձը խուլիզանությունը կատարում է հարբած վիճակում և զրկված չէ դրա հետևանքով արարքի հակաիրավականությունը գիտակցելու և այն դեկավարելու կարողությունից, դա խոսում է խուլիզանական դրդումների ավելի արտահայտված լինելու մասին: Ուստի կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական փոփոխություն և խուլիզանության ծանրացնող հանգամանքների մեջ ավելացնել արարքը հարբած (ոչ սթափ) վիճակում կատարելը:

Քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետով սահմանված հանցակազմը նախատեսում էր քրեական նախկին օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված այնպիսի արարքի կատարումը, որն անձի

առողջությանը պատճառել է միջին ծանրության վնաս: Խուլիզանության հանցակազմի համար այս ծանրացնող հանգամանքի նախատեսումը գործնականում որոշակի շփոթ էր առաջացնում՝ կապված քրեական նախկին օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով նախատեսված հանցակազմի, այն է՝ խուլիզանական դրդումներով առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելու հետ: Քրեական նախկին օրենսգրքի 113-րդ հոդվածում որպես ծանրացնող հանգամանք արդեն իսկ նախատեսված էր խուլիզանական դրդումներով առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը: Սրա հետ կապված էլ գործող քրեական օրենսգրքում նշված ծանրացնող հանգամանքը նախատեսված չէ:

Քրեական նախկին օրենսգրքում որպես խուլիզանության ծանրացնող հանգամանք էր նախատեսված արարքի կատարումը, որը զուգորդվել է բացառիկ ցինիզմով: Բացառիկ ցինիզմն անձի խիստ անամոթ, լկտի վարքագծի դրսևորումն է և վերաբերմունքը հասարակության նկատմամբ: Բացառիկ ցինիզմը գործող քրեական օրենսգրքում նախատեսված չէ որպես ծանրացնող հանգամանք, սակայն այն որոշակի չափով իր արտահայտությունն է գտել և մանրամասնեցվել է հանցակազմի մեջ, քանի որ սահմանման մեջ նշված է «հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ արհամարհական վերաբերմունք ցուցաբերելը»: Համաձայն ենք նշված փոփոխությանը, քանի որ խուլիզանության հատկանիշներ հանդիսացող վերը նշված վերաբերմունքի դրսևորումն իր մեջ արդեն իսկ պարունակում է որոշակի ցինիզմ, բացի դրանից ցինիզմի բացառիկության որոշումը հանգեցնում էր սուբյեկտիվ մոտեցումների և առաջացնում էր դժվարություններ արարքի որակման հարցում:

Եզրակացություն

Խուլիզանության հանցակազմի ուսումնասիրության արդյունքում հանգում ենք հետևյալ եզրակացությունների.

1. Քրեական օրենսդրությունում գնահատողական հատկանիշների առկայությունն անխուսափելի է, բայց դրանց թիվը պետք է նվազագույնի հասցվի, ինչն էլ կատարվել է խուլիզանության հանցակազմի սահմանման մեջ գործող քրեական օրենսգրքում: Եթե մենք ամբողջովին հրաժարվենք գնահատողական հատկացություններից, անհնար կլինի ձևակերպել խուլիզանության և որոշ այլ հանցագործությունների օրենսդրական սահմանումը: Խուլիզանությունը կարող է կատարվել բազմապիսի արարքներով և մի շարք օբյեկտների նկատմամբ, ուստի անհնար է խուլիզանության հանցակազմի մեջ նշել խուլիզանական բոլոր արարքները և այն օբյեկտները, որոնց ոտնձգում են այդ արարքները: Այսինքն հանցակազմում գնահատողական հատկանիշների առկայությունը անհրաժեշտություն է:
2. Հասարակական անվտանգության և հասարակական կարգի միջև որոշիչ տարբերությունն այն է, որ անվտանգության խախտման դեպքում հասարա-

կական հարաբերությունների առկայությունը վտանգվում է, իսկ երբ հասարակական կարգն է խախտվում, այդ հարաբերությունները միայն ապակայունանում են:

3. Գործող քրեական օրենսգրքում խուլիգանության դիսպոզիցիայի ձևակերպումը շատ նման է ՀՀ վճարելի դատարանի՝ «հասարակական կարգի կոպիտ խախտում» և «հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք» հասկացությունների մեկնաբանությանը: Պարզապես օրենսդիրը, փորձելով ապահովել իրավական որոշակիությունը, թվարկել է այն արարքները, որոնք խուլիգանության օբյեկտիվ կողմն են հանդիսանում:
4. Հանցագործության վայրը չի որոշում որևէ արարքի որակումը որպես խուլիգանություն և, ավելին, չի հանդիսանում քննարկվող հանցագործության պարտադիր հատկանիշ: Այս մասին խոսում է նաև այն, որ խուլիգանության դիսպոզիցիայում արարքի կատարման վայրը նշված չէ որպես հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ: Որոշիչ է ոչ թե վայրը, այլ մարդիկ, հասարակությունը, որին իր վարքագծով մարտահրավեր է նետում հանցագործը: Այն կարծիքը, որ խուլիգանությունը կարող է կատարվել ցանկացած վայրում, որտեղ պետք է պահպանվի հասարակական կարգը նույնպես սխալ է: Ավելի ճիշտ է ասել, որ հասարակական կարգը պետք է պահպանվի ցանկացած վայրում հետևաբար դրա խախտումը կարող է իրականացվել ցանկացած վայրում:
5. Խուլիգանության հանցակազմի դիսպոզիցիայից երևում է, որ հասարակության ներկայությունը պարտադիր է արարքը խուլիգանություն որակելու համար, քանի որ նշված են այնպիսի արարքներ, ինչպիսիք են՝ մարդկանց անդորրը, միջոցառումները կամ արարողությունները խափանել կամ հիմնարկների կամ կազմակերպությունների բնականոն աշխատանքը խոչնդոտել: Սակայն հասարակության ներկայությունը կարող է անմիջական չլինել այն դեպքում, երբ արարքը կատարվում է տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաներն օգտագործելով:
6. Խուլիգանությունը արտահայտվում է հասարակության նկատմամբ անհարգալից կամ իրավական կամ բարոյական նորմերի նկատմամբ բացահայտ արհամարհական վերաբերմունք ցուցաբերելով և կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ՝ արարքում խուլիգանական դրդումների պարտադիր արտացոլմամբ, որոնք որոշում են գործողության ուղղությունը:
7. Խուլիգանությունը հասարակական կարգի և անվտանգության դեմ ոտնձգող այլ հանցագործություններից (զանգվածային անկարգություններին մասնակցելը, դիակն անարգանքի ենթարկելը և գերեզմանն անարգանքի ենթարկելը) սահմանազատելու գլխավոր միջոցը դա խուլիգանական դրդումն է:
8. 297-րդ հոդվածի 3-րդ մասում որպես առավել ծանրացնող հանգամանք է նախատեսված հոդվածի 1-ին համ 2-րդ մասով նախատեսված արարքի կատա-

րումը զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով: Սա խուլիզանության ամենավտանգավոր տեսակն է: Սակայն գտնում ենք, որ խուլիզանության արդյունքում խաթարվող հասարակական հարաբերությունների բնույթը, ինչպես նաև տուժողին հասցվող վնասի աստիճանը էապես պայմանավորված չպետք է լինի այն հանգամանքով, թե հանցագործության գործիքը՝ որպես զենք օգտագործվող առարկան, նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված է, թե՛ ոչ, և այն հանցավորի կողմից բերվե՞լ է, թե՞ վերցվել է դեպքի վայրից: Իրավակիրառ պրակտիկայում բազմաթիվ են դեպքերը, երբ անձը, կատարելով խուլիզանություն, հանցագործության վայրից վերցնում է շիշ, քար և այլ առարկաներ ու դիտավորությամբ վնաս պատճառում տուժողին, ինչն էապես մեծացնում է անձի արարքի հանրային վտանգավորությունը: Որպես կանոն դրանք իրենց վտանգավորության աստիճանով չեն զիջում նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկային կամ միջոցին:

Ուստի, իրավական որոշակիությունն ապահովելու և իրավակիրառ գործունեության ընթացքում բարդություններից խուսափելու նպատակով անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական փոփոխություն և գործող քրեական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված արարքի ծանրացնող հանգամանքից հանել առարկայի կամ միջոցի նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված լինելու բաղադրիչը:

9. Խուլիզանությունը մի շարք դեպքերում կատարվում է ավտոհոլի, թմրամիջոցների, հոգեմետ կամ թունավոր կամ դրանց համարժեք նյութերի ազդեցության տակ: Հարբած (ոչ սթափ) վիճակը մեծացնում է ագրեսիվ, հակասոցիալական գործողությունների ռիսկը և համապատասխանաբար ավելացնում է խուլիզանության հետ կապված իրավախախտումների թիվը: Արարքը հարբած կատարելը մեծացնում է վերջինիս հանրային վտանգավորությունը և ավելի մեծ անհանգստություն է պատճառում հասարակությանը: Եթե անձը խուլիզանությունը կատարում է հարբած վիճակում և գրկված չէ դրա հետևանքով արարքի հակաիրավականությունը գիտակցելու և այն դեկավարելու կարողությունից, դա խոսում է խուլիզանական դրդումների ավելի արտահայտված լինելու նորմերի մասին: Ուստի, անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական փոփոխություն և խուլիզանության ծանրացնող հանգամանքների մեջ ավելացնել արարքը հարբած (ոչ սթափ) վիճակում կատարելը:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Զրեական օրենսգիրք. ընդունվել է 18.04.2003 թ.:
Criminal Code of the Republic of Armenia. Adopted 18.04.2003,
2. ՀՀ Զրեական օրենսգիրք. ընդունվել է 01.07.2022 թ.:
Criminal Code of the Republic of Armenia. Adopted 01.07.2022,
3. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնարանման ուղեցույց. /Ա.Գաբուզյան, Ա.Մարգարյան, Տ.Սիմոնյան., 2022. էջ 50-55, 367: <https://rm.coe.int/new-criminal-code-guideline-arm/1680a72c57> (մուտք 28.08.2023):
A Guide for the Interpretation of Conceptual Approaches and New Institutions in the New RA Criminal Code / A. Gabuzyan, A. Margaryan, T. Simonyan., 2022: page 50-55, 367.
4. Зарубин В.И., Уголовная ответственность за хулиганство: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001. С. 41.
Zarubin V.I. Criminal Liability for Hooliganism: Dissertation. ... Candidate of Legal Sciences. М., 2001. Page 41.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2004. С. 528.
Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation /Under the general editorship V.M. Lebedev. Second edition, amendments and additions. М.: Norma, 2004. Page 528.
6. Уголовное право. Особенная часть. Т.2 / Под ред. Л.Д. Гаухмана, С.В. Максимова М., 1999. С. 36.
Criminal law. Special part. V.2 / Edited by L.D. Gauhman, S.V. Maksimova. М., 1999. page 36.
7. ՀՀ վճարելի դատարանի թիվ ԱՎԳ/0014/01/11 գործով որոշում:
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76838>(մուտք 20.08.2023)
Decision of the Court of Cassation of RA on case AVD/0014/01/11
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=76838>(access 20.08.2023).
8. ՀՀ վճարելի դատարանի թիվ ՏԳ/0085/01/14 գործով որոշում:
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=116735>(մուտք 20.08.2023).
Decision of the Court of Cassation of RA on case TD/0085/01/14
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=116735>(access 20.08.2023).
9. ՀՀ վճարելի դատարանի ՎԲ-125/07 գործով որոշում:
<https://www.arlis.am/documentView.aspx?docID=38639>(մուտք 20.08.2023).
Decision of the Court of Cassation of RA on case VB-125/07
<https://www.arlis.am/documentView.aspx?docID=38639> (access 20.08.2023).

Argishti Sahakyan

Prosecutor of Ararat Garrison Military Prosecutor's Office

CRIMINAL LIABILITY FOR HOOLIGANISM¹

Abstract

Hooliganism is one of the crimes in the current Criminal Code, targeted against public order and morality, encroaching on public relations, aimed at protecting mutual respect, honour, dignity, freedom, personal integrity and other values that exist among people in our society.

Therefore, the fight against hooliganism has been and remains one of the priority tasks of law enforcement agencies, the effectiveness of which is determined by a number of factors, including the improvement of criminal legislation and the formation of a unified practice of its application.

In the context of the above-mentioned, the theoretical analysis of the signs of the offense of hooliganism deserves special attention; in particular, in theory and practice, issues arise regarding the signs of the offense of hooliganism, the meaningful interpretation of its motives, the definition of hooligan motives and revenge motives arising from personal unfriendly relations, the emergence and manifestation of intent, division and combination of actions related to hooliganism and other crimes.

The purpose of the article is to analyze the norm providing for criminal liability for hooliganism, highlighting theoretical and practical issues related to the application of Article 297 of the current Criminal Code and the solutions to those issues, assessment of the sufficiency of the legal basis for imposing liability on the perpetrators of this crime, and on the basis of this, the improvement of criminal legislation and the formulation of appropriate recommendations.

As a result of the legal analysis of the current criminal legislation on criminal liability for hooliganism, this thesis identified objective and subjective signs of the offense of hooliganism and noted the gaps in them. The criteria for delimiting the corpus delicti of the crime of hooliganism from other similar crimes are determined. The need to provide for a new aggravating circumstance as part of the crime of hooliganism has been established.

The results of the study of the topic can contribute both to solving the problems of qualifying the offence of hooliganism in law-enforcement practice, and to improving the article of criminal law on liability for hooliganism.

Keywords: hooliganism; public order; society, disrespectful attitude; legal norms; moral standards; gross violation.

---

¹ The article was presented on 31.08.2023 and was reviewed on 15.11.2023.

Аргишти Саакян

Прокурор Военной прокуратуры Араратского гарнизона

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ХУЛИГАНСТВО¹

Абстракт

Хулиганство относится к числу преступлений действующего Уголовного кодекса, направленных против общественного порядка и нравственности, посягающих на общественные отношения, направленные на защиту взаимного уважения, чести, достоинства, свободы, неприкосновенности личности и других ценностей, существующих между людьми в нашем обществе.

Поэтому борьба с хулиганством была и остается одной из приоритетных задач правоохранительных органов, эффективность которой определяется рядом факторов, в том числе совершенствованием уголовного законодательства и формированием единой практики его применения.

В контексте вышеизложенного особого внимания заслуживает теоретический анализ признаков состава хулиганства, в частности, в теории и на практике возникают вопросы, касающиеся признаков состава хулиганства, содержательной трактовки его мотивов, определения хулиганских побуждений и мотивов мести, возникающих из личных недружественных отношений, возникновение и проявление умысла, разделение и совокупность действий, связанных с хулиганством и другими преступлениями.

Цель статьи – анализ нормы, предусматривающей уголовную ответственность за хулиганство, освещение теоретических и практических вопросов, связанных с применением ст. 297 действующего УК, и их решение, оценка достаточности правовой основы для возложения ответственности на лиц, совершивших данное преступление, и на основе этого усовершенствование уголовного законодательства и формулирование соответствующих рекомендаций.

В результате правового анализа действующего уголовного законодательства об уголовной ответственности за хулиганство в данной работе были выявлены объективные и субъективные признаки состава преступления хулиганства и отмечены имеющиеся в них пробелы. Определены критерии отграничения состава преступления хулиганства от других аналогичных преступлений. Установлена необходимость предусмотреть новое отягчающее обстоятельство в составе преступления хулиганство.

Результаты исследования темы могут способствовать как решению проблем квалификации состава хулиганства в правоприменительной практике, так и совершенствованию статьи уголовного законодательства об ответственности за хулиганство.

Ключевые слова: хулиганство; общественный порядок; общество, неуважительное отношение; правовые нормы; моральные нормы; грубое нарушение.

¹ Статья была представлена 31.08.2023 и прошла рецензирование 15.11.2023.